

ЗНАЧЕНИЕТО НА ГОСТА В ТУРСКАТА КУЛТУРА

Илияна Ганчева

THE IMPORTANCE OF THE GUEST IN TURKISH CULTURE

Iliyana Gancheva

Abstract: *The study presents the importance of the guest and the various forms of hospitality as cultural phenomenons in the Turkish tradition. The main rules of behavior in hospitality are considered in its basic elements of welcoming-communication-leaving. They are regulated both by the folk culture and by the religious canon and follow the rules of the modernization changes in culture.*

Key words: *guest, hospitality, Turkish culture, Islam.*

*„Отказът да даваш, да поканиш,
както и отказът да приемаш,
е равностойно на обявяване на
война. Това означава отказ от
съюз и общуване.“*

Марсел Мос

Огромното значение, което се отдава на феномена гостуване – гостоприемство в турската култура във всички аспекти на всекидневния и обредния живот, ме провокира да потърся обобщения му образ като културна ценност в турската традиция. Оказа се, че е една сложна смесица от предислямски, ислямски и фолклорни елементи, което го прави изключително интересен за изследване културен феномен.

Носителите на всяка култура биха могли да поддържат идеален модел на гостоприемство като своя отличителна културна характеристика, но действителността да се разминава до известна степен с този идеален модел. Затова не бива да подхождаме критично към турската култура, която използвайки своите белези, по свой собствен начин също идеализира отделните форми на явленията гост–гостуване–гостоприемство. Представяйки ги в техните всекидневни измерения и без да претендира за изчерпателност, изложението има за цел само да маркира основните проблеми, всеки от които може да бъде анализиран поотделно и задълбочено. Още повече, че турската култура съдържа много самостоятелни регионални специфики при изясняване на въпроса за значението на госта и формите на гостоприемство, които биха били добра база за едно сравнително изследване.

Когато говорим за значението на госта в турската култура, определящо е възприемането му като „дар от Бога“, което създава поредица от поведенчески правила, превръщащи гостоприемството, почитта и уважението към госта в дълг със сила на свещеноедействие. Тези правила изграждат стройни социални връзки между членовете на общността и помагат за развиване на човешките отношения.

В настоящото изложение категориите **гост** – **гостоприемство** условно придобиват следните класификации:

- ✓ **Гостът** като изразител на определено послание може да се класифицира на: познат/непознат; канен (очакван)/неканен (неочакван); от близко/от далечно разстояние; мъже/жени. Всяка група съдържа различни правила за поведение и отношение към госта от страна на домакина.
- ✓ **Гостоприемството**, от своя страна, е свързано с последователност от действията посрещане–общуване–изпращане, които са строго регламентирани от традицията и канона до степен да се превърнат в действия с обреден характер.

Гостуването като свързващо звено между двете категории е представено в неговите всекидневни форми. Обредното гостуване в турската традиция ще остане извън обсега на нашето изследване, тъй като неговото проучване заслужава специално внимание.

Сложната система на гостуването и гостоприемството следва закономерностите на модернизационните промени в културата като цяло. Хронологически изследването се подчинява на тези закономерности в опита си да представи основните аспекти на проблема както през османския период, така и в съвременната турска култура. Оказва се обаче, че културният феномен „гостуване–гостоприемство“ проявява изключителна устойчивост във времето до днес. По този начин в съвременната турска култура се получава интересна симбиоза между „старото“ и „новото“ (модерното), при която имаме съхраняване на традиционните форми на гостуване и гостоприемство с постепенно наслагване на модернизационни елементи, които елементи обаче не променят традиционния характер на това културно явление, а само го допълват.

Всеобхватното значение на изследвания проблем се допълва и от факта, че той е обект на внимание както в религиозните източници (Коран, хадиси), така и в народната мъдрост (многобройните поговорки за госта в турската традиция). Това преплитане между ислям¹ и фолклор на ниво „битов ислям“ диктува правилата за поведение и отношение на и към госта.

***

Гостът като послание

Целта на изследването изисква, на първо място, да бъде разгледано значението на госта в турската култура като послание, символ. Натрупаният изворов материал позволява няколко възможни интерпретации в тази насока.

---

¹ Изследваните културни явления се отнасят само за турците сунити.

Едва ли има носител на културата, който да не знае израза „*Tanrı misafiri*“ (букв. „Гост, изпратен от Бог“; „Божи гост“). Резултатите от теренната ми работа показват, че това е най-устойчивият и показателен израз за значението на госта и светостта на гостоприемството в турската традиция. Използва се главно за непознати, нечакани гости, нуждаещи се от храна и подслон, а интерпретацията е, че Бог ги изпраща, за да им помогнеш, че те са носители на божията благословия в дома ти². Наред с израза „*Tanrı misafiri*“, в народната култура се срещат и производни изрази със същото послание и значение: „В къща, в която идва гост, идва благословия“, „Щом Господ искал да изпрати благодат и плодородие в някоя къща, изпращал гост“ [Altunbay, M. 2016, p. 360]. Освен във фолклора този мотив за нуждаещия се пътник в неволя се среща в религиозния канон [Свещен Коран, 2: 177, 215; 4: 36; 8: 41; 9: 60; 17: 26; 30: 38; 59: 7].

В народната култура съществува неписано правило, че пристиганият отдалече гост е по-специален и е обект на повече внимание и любезност от страна на домакина. Например по спомен на информатор³ от село Долна крепост (Кърджали), когато пристигали гости от Турция, това било истинско събитие в семейството му, та дори и съседите изявявали желание далечните гости да им погостуват, за да покажат, от една страна, почитта си, а от друга – материалния и поведенчески потенциал на своето гостоприемство.

Опозицията канен/неканен гост също е изразител на определени символични послания. В повечето случаи те са с положителен характер, особено ако неканеният гост завари членовете на семейството около софрата. Той се смята за доброжелател и трябва непременно да сподели трапезата със семейството. Този мотив, че идвайки външен човек, докато домашните се хранят, то значи „мисли добро на къщата“, се среща и в българската култура [вж. Gancheva, I. 2014, с. 107]. Неканеният гост обаче също трябва да се съобрази с условията, при които домакините имат възможност да го посрещнат, и да спазва правила на поведение, изразени в поговорките: „Гостенинът яде не каквото му се иска, а каквото се намери“; „Гостенинът яде каквото му подложат, а не каквото иска“.

Накрая, значението на госта като послание е полово определено (опозицията мъже/жени) и маркира границата между позволено и непозволено. Този мотив, който има религиозно осмисляне, ще бъде разгледан по-нататък в изложението с оглед на това, че се изразява главно във вътрешноархитектурното разпределение на жилището при посрещане на гости.

Гостът в турската народна мъдрост и религиозния канон

Значението на госта в турската култура е богато представено в народното творчество под формата на многобройни поговорки. Те отразяват житейската

---

² В традицията на алианите се приема, че гостът идва от името на пророка Али.

³ Данните се отнасят за 60-те години на XX в.

ориенталска мъдрост към категориите „гост–гостуване–гостоприемство“ в тяхното всеобхватно значение – някои подчертават колко важно място заема гостът, а други показват какво трябва да бъде отношението между гости и домакини: „Гостът идва с 10 късмета, единият го изяжда, деветте ги оставя“; „Домакинът е слуга на госта“; „Почитай госта, дори да е неверник“ [Altunbay, M. 2016, p. 361]; „Пред ранния гост вали манна“⁴ [Икономов, Н. 1968, с. 295]; „Друг път по-сладък ела“⁵ [Икономов, Н. 1968, с. 286]; „Гостът е стопанин на телето“ [Икономов, Н. 1968, с. 305]; „Домът, който не посреща гости, никога не посреща ангели“ [Мъдростта на Ориента..., с. 59]; „Гостът е берекет за къщата“; „Гостенинът е на първо място“; „Не мисли какво ще ядеш, а кого ще нахраниш“; „Една чаша кафе се помни 40 години“ [Бибина, Й. 2012, с. 147].

Повечето поговорки и мъдрости са с позитивно послание, но има и такива, които отразяват прекалено честото или продължително гостуване и са с отрицателна семантична натовареност. Според ислямската традиция времето за гостуване, за да не се притеснява и поставя в неудобно положение домакинът, е прието да бъде не повече от три дни: „Гостът е гост три дни“; „Пази се от този, който казва „няма да ям“, и от този, който казва, че няма да се заседява“ [Altunbay, M. 2016, p. 361]. За често гостуващите пък се казва: „Дошъл с лъжица на кръста“. Изразът идва оттам, че при многолюдни събирания, като Мевлиди например, съседи или роднини си носят лъжици от вкъщи, защото не достигат, а обичаят е да си ги връзват на кръста [Opuz, B. 1976, p. 837].

Важно е да се отбележи, че доста поговорки от турски/ориенталски произход намират съответствия в останалите балкански езици като буквален превод на оригинала или с незначителни изменения в думите. Като цяло забележително многото успоредици в поговорките на Балканите говорят за големите духовни и културни връзки между балканските народи, създавайки впечатляващ образ на тяхната межкултурна-мъдрост.

Ислямската религия също отрежда подобаващо място на отношенията гост–домакин. Коранът и хадисите налагат правила на поведение, които отразяват тези отношения. Например от Абу Хурайра се предават два хадиса с думите на Пророка Мохамед: „Мюсюлманинът има пет задължения към мюсюлманина: да отговаря на поздрава му; да посещава болния; да съпровожда погребални процесии; да откликва на поканата му; да казва на кихация: „Аллах да се смили над теб“ (всепризнат хадис) [Ан-Науауи, Градините на праведниците, II, с. 5]; „Който вярва в Аллах и в Сетния ден, нека не огорчава съседа си. Който вярва в Аллах и в Сетния ден, нека почита госта си. Който вярва в Аллах и в Сетния ден, нека или да изрича добро, или да мълчи“ (всепризнат хадис) [Ан-Науауи, Градините на праведниците, I, с. 252]. Друг хадис, с

---

⁴ Неочаквана благодат.

⁵ Казва се при изпращане на гост.

първоизточник Абу Шурайх Хуайлид ибн Амр ал-Хузаи, предава: „Чух Пратеника на Аллах, Аллах да го благослови и с мир да го дари, да казва: „Който вярва в Аллах и в Сетния ден, нека почита госта си според допустимото!“ . Попитаха: „А колко е допустимото, Пратенико на Аллах?“ . Каза: „Един ден и една нощ. Гостоприемството е до три дни, а ако е повече, това е доброволна милостиня“ (всепризнат хадис). Във вариант на Муслим се казва: „Не се разрешава на мюсюлманин да пребивава у своя брат толкова, че да го вкара в грях“. Попитаха: „Но, Пратенико на Аллах, как ще го вкара в грях?“ . Каза: „Да стои у него, а той да няма нищо, с което да го нагости“ [Ан-Науауи, Градините на праведниците, I, с. 506].

Отделни айети от Корана⁶ също регулират отношението към госта и продължителността на гостуването: „Стигна ли до теб разказът за почетните гости на Ибрахим? Влязоха при него и рекоха: „Мир!“ . Каза: „Мир!“ . И си рече: „Непознати хора!“ . И без да го видят, свърна към своето семейство и дойде с тлъсто [печено] теле, и им го поднесе. Рече: „Ще похапнете ли?“ (51: 24–27); „О, вие, които вярвате, не влизайте в домовете на Пророка, за да се храните, освен ако ви бъде позволено, но без да изчаквате сготвянето. А поканият ли ви, влезте и когато се нахраните, разотидете се, без да се заседявате в разговори! Това огорчава Пророка. Той се свени от вас, но Аллах не се свени от истината. И ако помолите жените му за някоя вещ, помолете ги иззад завеса! Това е най-чисто и за вашите сърца, и за техните сърца...“ (33: 53). Последното знамение било низпослано за хората, които посещавали Пророка и се задържали твърде много, увлечени от разговори, като не само изчаквали сготвянето на ястията, но оставяли и дълго след прибирането на трапезата [Теофанов, Ц. 2008, с. 232].

Гостоприемството в турската традиция: посрещане–общуване–изпращане

Гостоприемството като културен код и форма на общуване в турската традиция е свързано с последователност от действия, които регламентират отношенията гост–домакин. Тези поведенчески действия, както и материалната показност на тяхното изразяване, придават обреден характер на гостоприемството.

Посрещането на госта от вратата с усмихнато лице и вежлив тон, както и съпровождащите го задължителни въпроси за здравето на децата или на цялото семейство, са неписан закон със задължителен характер. Според отговора на гостенина, за да покаже почитта си към дошлия, домакинът споделя радостта или тъгата му [Ваури, М. Н. 1972, р. 206].

След посрещането на госта домакинът задължително извършва *ikram* (акт на почит и уважение към новодошлия, изразяващо се в почерпка и даряване). Гощаването е неизменна и много важна част от турското гостоприемство,

⁶ Цитираните в изложението айети от Корана, са в превод от арабския оригинал на проф. Цветан Теофанов [Теофанов, Ц. 2008].

а поведението на хората около софрата⁷ докъм средата на XX в., е строго регламентирано и може да се каже обредно установено. Преди (както и след) хранене на госта се полива, за да си измие ръцете. Съществувал обичай, първо, да се поднася по лъжица мед или рачел – материален израз на поканата „сладко да хапнем и сладко да си поприказваме“, а когато гостенинът иска вода, благодарни с думите: „Бъди свят и чист като водата“ [Бибина, Й. 2012, с. 147].

Трябва да отбележим, че съгласно битуващата до днес традиция на комплектуване на моминския чеиз, той непременно трябва да включва комплект за гости (*misafir takımı*). До първите десетилетия на XX в. (в селска среда и до по-късен период) той включва бакърени съдове, които са винаги на показ в дома, изложени по полиците и рафтовете като част от външната, представителна страна на ежедневието, предназначена за чужди очи, но не и за членовете на семейството. Днес първостепенна грижа на момичето е преди да се омъжи да си вземе комплект за гости, включващ посуда от красиви порцеланови чинии, купи и чаши, в пъти по-скъпи от ежедневните, които се използват единствено, когато дойдат гости. В съвременна Турция това е изключително популярно явление, а всеки магазин за порцелан предлага такива комплекти в разнообразие от красиви форми и цветове.

Често обект на гостоприемство през османския период са западно европейските пътешественици. Те дават широкообхватен поглед на типичното източно гостоприемство, затвърждавайки го като „прословут ориенталски обичай“. Огромното значение на техните пътеписни описания се дължи на факта, че в тях са отразени формите на гостоприемство при всички социални прослойки и места за подслоняване през османския период – от най-бедните прослойки до висшата класа в Истанбул, от дома до хана. Впечатленията на пътешествениците осигуряват особено забележителна и колоритна картина на различията между източния и западния начин на живот като поведенчески форми на гостоприемство. Храната и маниерите на маса са представени най-подробно в повечето описания, отразявайки „нарушението“ на западните правила. Отразено е например, че хора от най-високата класа в Истанбул и в други големи балкански градове, само когато присъстват „европейци“, използват чинии, ножове, вилици и чаши „като доказателство за цивилизованост“. Но щом останат сами на масата или сред близки приятели, те отново се връщат към употребата на „оръдията, с които ни е дарила природата – нашите ръце и зъби“

---

⁷ Думите „софра“ и „синия“ са балкански турцизми от арабски произход, означаващи „поставка за храна“. Съществуват малки софри (*küçük sofr*), които се използват при всекидневното хранене на семейството или при наличието на един или двама гостуващи, и големи софри (*koca sofr*), които се поставят при гощаване за повече гости – по време на сватби и други семейни празници [Маринов, В. 1956, с. 300]. втората половина на XX в. с навлизането на масата от съвременен тип постепенно използването на софрата се изоставя.

[Йезерник, Б. 2013, с. 54]. От турска страна се смятало за учтиво домакинът с „бликаща гостоприемност“ да разкъса на две овнешкото или птичето месо на гостите. Подобно приятелско внимание от страна на домакините не се приема като такова от западниците, които го намират за „невероятно обидно и отблъскващо за европейските чувства“. Ето спомените на английски пътешественик за обяд, на който присъствал в Истанбул през 1824 г.: „Няма нито ножове, нито вилици, нито чаши, нито столове; едно общо блюдо се появява, последвано от още може би петдесет“. Предразсъдъците на западноевропейският християнин към „мазните пръсти“ са толкова силни, че огромната част от тях напълно забравят да обърнат внимание на ритуалното значение на храненето и пиенето за мюсюлманите на Изток. А те имат дълбоки символични значения. Първо, когато домакинът разчупва парче месо с пръстите си и го подава на госта си, той извършва акт на почит и уважение (*ikram*). Чрез този жест той дава обет да закриля госта си и да не позволи нищо лошо да му се случи, докато е на негова територия. В рамките на този промеждутък от време те са братя, без значение от религиозната им или етническата принадлежност [Йезерник, Б. 2013, с. 52–53]. Второ, храненето с пръсти има религиозно осмисляне, предадено в хадисите като препоръчително действие: „Когато хапка на човек от вас падне на земята, нека той я вземе, да махне замърсеното и да я изяде, а не да я оставя на сатаната. Нека се храни с пръсти и да не избърсва ръката си с кърпа, докато не оближе пръстите си. Той не знае в коя част от храната му е благодатта“ (хадис, с първоизточник Джабир, разказан от Муслим) [Ан-Науауи, Градините на праведниците, I, с. 411]. Западните вкусове и приспособления за първи път се въвеждат от гръцката аристокрация в Истанбул в края на XVIII в., а оттам – и в балканските провинции, но по-скоро като изолирани явления и то в градска среда.

В турската култура синоним на гостоприемството е чашата ароматно турско кафе. При посрещане на гост то е със задължителен характер, а в случай че гостенинът откаже, домакинът непременно трябва да настоява и да го подканва. Още от османско време има обичай кафето, приготвяно на джезве, да се сервира с чаша вода. Тази традиция има символично значение – ако гостът отпие първо от водата, това означава, че е гладен, а ако отпие първо от кафето, то гощаването може да почака. Като символ на Изтока историята на кафепиенето датира от средата на XVI в. в Истанбул постепенно „превзема“ Балканския полуостров и така чашата кафе се превръща в неизменна част от „вечната гостоприемност на спокойния източен живот“ по целите Балкани. То е винаги налице по време на гостуване, високо ценено заради ритуалната му функция както при официално дипломатическо гостоприемство, така и при всекидневно. Когато западноевропейски пътешественици се сблъскват с напитката и свързаните с нея социални привички, много от тях гледат на това като на „забавна турска приумица“ [Йезерник, Б. 2013, с. 165].

Интересен момент е, че на тези, които прекаляват с гостоприемството на домакините, се сервира т.нар. „сиктир кафе“ (*siktir-kahvesi* – букв. кафе „разкарай се“). С думите: „Да направя едно последно кафе, преди да си тръгнете“, домакинят цели гостите да се усетят, че е време да си ходят. Впечатляващ е фактът, че на Балканите изразът „сиктир кафе“ е навлязъл и се използва с напълно противоположно и в положително значение – учтива форма да се предложи кафе на гостите в знак на уважение и гостоприемство преди да си тръгнат. Още по-впечатляващо е, че се използва и във висшите среди при дипломатически срещи като израз на добри обноски, а употребяващите го дори не знаят буквалния превод от турски език. От друга страна, личните ми теренни наблюдения сред турците в България и Турция показват, че те като носители на културата не познават използването на израза в неговото положително значение. В този ред на мисли попадаме на интересна статия от турски журналист на страниците на вестник „Milyet“. През 2002 г. генералният консул на Сърбия и Черна Гора в Истанбул е домакин на официален прием за журналисти и дипломати в неговата резиденция. Авторът на статията също присъства на срещата, а когато си тръгват, домакинят любезно попитал: „Преди да си тръгнете, няма ли да пиете едно сиктир кафе?“. „Учудени замръзнахме на мястото си“, разказва журналистът, а консулт се усмихнал и обяснил, че в Сърбия, преди да изпрати гостите, домакинят по този начин извършва *ikram*, предлагайки им последно кафе. Изразът „сиктир кафе“ е установен в сръбския език, но никой не знае буквалния му превод. Историята толкова впечатлила турския журналист, че в продължение на 10 години при подобни официални срещи с присъствие на журналисти от балканските страни, той направил своеобразно проучване, което затвърдило думите на сръбския консул [Gürsel, K. 2012, pass]. Тази интересна симбиоза в балканските култури се дължи на факта, че още през османския период, много от имената и понятията в кулинарията се възприемат на Балканите от османотурски език или с негово посредничество и се затвърждават като „балкански турцизми“⁸. Сред напитките, освен кафе (*kahve*), като турцизми се утвърждават още айран (*ayran*), ошав (*hoşaf*), шира (*şıra*), боза (*boza*).

В съвременна Турция освен кафето черният чай също има задължителен характер като израз на гостоприемство. Причината е икономическа – през 1918 г. Османската империя губи Йемен и богатите му кафеени плантации, а край черноморския бряг в Източна Турция започва масово отглеждане на черен чай [Бибина, Й. 2012, с. 147]. Чаената напитка се разпространява с невиджано темпо сред всичките слоеве на населението и става изключително популярна. Консумацията ѝ добива такива мащабни размери, че при проучване за 2013 г. е установено годишно потребление от над 3 кг на човек в Турция, което е най-

---

⁸ Турцизмите представляват напластявания на аспекти на османската турска култура в локалните балкански култури. Проникването им в отделните балкански езици е различно по време и степен [Стаменов, М. 2011, с. 43–44].

голямата консумация на чай в света [Ferdman, R. 2014, pass]. Днес традицията повелява турският чай да се сервира с бучка захар в традиционни чаши със специфична форма на лале. За турците в България обаче традицията на кафето продължава да е с приоритетно значение.

Друг важен обичай, придаващ завършващ характер на гостоприемството, е даряването. То съпровожда изпращането на госта и е последна част от акта на *ikram*. Даряването се изразява в храна, пари или подарък. В Източна Анадола този обичай се нарича „*diş kirasi*“ (букв. „наем за зъбите“) и според Бурхан Оуз е предислямска традиция с дълбоки исторически корени от времето на огузките племена [вж. Опуз, В. 1976, р. 815–818].

Освен чрез почерпката и даряването материалният израз на турското гостоприемство, се представя и чрез стаята за гости (*misafir odasi*). Тя е един от основните функционални центрове на дома и е с представителни функции. Наличието и подредбата ѝ говорят за общественото положение и благополучието на собственика. Може да бъде специално пригодно помещение във външната част на двора, отделна стая в рамките на основната жилищна единица или един от ъглите на стая, устроен и заграден за тази цел (при най-бедните семейства). В действителност такова помещение е много повече от стая за гости. Неговата многофункционалност произтича от използването му при семейните обичаи – напр. сватба, мевлид, или като „клубна стая“ за мъжете. Тази стая е изцяло мъжко пространство и е за предпочитане да бъде отделена от останалата част от дома, или поне да има отделен вход, така че мъжете посетители да не виждат изобщо дома.

Пол Стирлинг дава подробно описание на вътрешното разпределение и обзавеждане на стаята за гости в Средна Турция около средата на ХХ в. По негови данни не всяко домакинство е можело да си позволи стая за гости, а притежаването ѝ във всички случаи е било белег на благосъстояние и добро обществено положение. Тя е по-люксово обзаведена от останалите жилищни помещения, с каменни или дървени подове и просторни прозорци. Неизменно в нея има вграден диван (*sedir*), който обикаля стените и е покрит с черги, килими или малки декоративни възглавници. Първоначално тези стаи са били отоплявани с открити огнища, но през 50-те години на ХХ в. ги изместват малките ламаринени печки. Често се наблюдава наличието на малка преходна стая, където се прави кафе [Stirling, P. 1965, р. 22]. Стаята за гости е предназначена за мъжката част от домакинството, където то се уединява след вечеря, пие чай или кафе и приема гости и съседи. Обикновено гостуващите остават там до времето на последната молитва. Повсеместно това помещение се превръща във важна институция, а посещението на една определена група, предполага политическо пристрастие и подкрепа за собственика ѝ [Stirling, P. 1965, р. 239]. Присъстващите в стаята за гости могат да принадлежат към следните групи: членове на домакинството; роднини; редовни присъстващи от други

домакинства; случайни присъстващи, чието присъствие или отсъствие не се отбелязва; онези, чието присъствие е неочаквано [Stirling, P. 1965, p. 240].

Днес в Турция стаята за гости е най-хубавото и подредено място в дома, обзаведено с нови и по-скъпи мебели. В нея не може да се влиза постоянно и не се допуска деца да играят, т.е. това помещение се запазва като „забранено“ за всекидневно ползване пространство.

Помещението за гости в турската къща в България около 50-те години на ХХ в. има сходна характеристика и планировка като това в Турция. По данни на Васил Маринов в един от ъглите на външния двор турците в Североизточна България имат построено едноделно жилищно помещение от плет или кирпич, нар. „одая“ (гостна стая). До стената има водник с всички нужни принадлежности за измиване и поливане. Стаята е постлана с рогозка, покрай стената има изправени големи пъстроцветни възглавници с богата орнаментика, до източната стена има огнище, а до него – долапи с комплект за турско кафе – джезве и чаши. Всеки гостенин бива обслужван в одаята само от мъже – те му правят кафе, слагат „софра“, постилат му „дюшек“ и „юрган“ за спане и т.н. Жените през цялото време не се показват на гостенина [Маринов, В. 1956, с. 251]. Всеки ден стопанинът почиства стаята, запалва огън и прави кафе. Ако няма гости, вика на разговор (*muhabet*) комшии и приятели [Маринов, В., Димитров, З., Коев, И. 1955, с. 161]. Друг характерен елемент от вътрешната планировка е миндерът. Той е един от най-широко разпространените, основни структурни елементи в уредбата на традиционната стая за гости. При наличието му, обикаля покрай всички стени и в основната си конструктивна форма представлява дървена плоскост, издигната невисоко от пода. За спане се използват дървени одъри, които постепенно са изместени от дървени кревати, а от втората половина на ХХ в. – от железни, пружинени легла. В по-богатите стаи за гости за тяхното вътрешноархитектурно и художествено оформление помагат дърворезбени украси и разноцветни тъкани.

Разделението на жилищното пространство на мъжко и женско датира от османския период. Като специфична особеност на богатата мюсюлманската къща през този период се определя разделянето ѝ на две части: *селямлък*, където се приемат гости и външни лица, и *харемлък*, запазен за жените и личния живот [Лори, Б. 2002, с. 122]. Това разделение е наложено от исляма и в основата му е религиозното изискване да се предпази личният живот на семейството от външни погледи. Терминът „харемлък“ по своята същност произлиза от думите *haram* (забранен) и *mahrem* (личен, интимен, поверителен) и поставя границата между позволено и непозволено. Селямлъкът и харемлъкът през османския период представляват два напълно различни свята, които се намират в непосредствена близост, но живеят по различен начин: мъжете от едната страна, а жените от другата. Степента на разделение, която съществува в турските домакинства по това време, може да се измерва с по-голямата или по-малката въз-

можност на съответното семейство. Колкото по-заможна е семейството, толкова по-осезаемо е разделението между мъжете и жените. Например селямлъкът на заможния паша е разположен в отделна сграда, а харемът има размерите на огромен дворец с железни врати, прозорците са с решетки и градината е заобиколена с висока стена. Естествена последица от разделението в тези помещения е появата на два напълно различни начина на живот. Жените посрещат свои приятели, имат приемни дни и се развличат по своему. В селямлъка пашите с приятелите си и слугите си правят същото и прекарват времето си, като приемат посетители и гости [**Мелек Ханъм. В турските хареми...**, с. 159–160].

В първите години на Републиката в Турция настъпват значителни промени в това отношение. Първоначално стаята за гости до известна степен запазва разделението на жилището на мъжко и женско пространство, но не така осезаемо, както през османския период. Въпреки че днес се гледа на това като на отминал предразсъдък от османско време, то все още съществува в колективното съзнание. Например, ако дойдат гости и има повече мъже, след хранене те се оттеглят в стаята за гости, за да не притесняват жените. Това се наблюдава особено на големите празници (Рамазан Байрам и Курбан Байрам), а по време на Мевлид мъжете и жените са задължително отделени.

***

Гостуването и гостоприемството са средства за преодоляване на изолацията и за активно включване в селищния живот, както и за създаване на добри взаимоотношения с близки и далечни селища. Те се очертават като същностни културни институции на междуличностната, вътре груповата и междугруповата комуникация [**Бонева, Т.** 2016, с. 424]. В този текст беше представена част от многообразните форми на турското гостоприемство, които разкриват значението на госта в турската традиция. Напълно неспоменати останаха и такива същностни характеристики, като например обредното гостуване и културните традиции на гостоприемство на обществените места. Гостуването и гостоприемството като форми на поведение се осъществяват както всекидневно, така и по конкретен повод – във важни обредни моменти от жизнения и календарния празничен цикъл, а също така и на селските събори. Освен това семействата и селищните общности осъществяват и специфичен вид гостоприемство при жизнени и природни кризи като болести и епидемии.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Извори

Ан-Науауи, Градините на праведниците, I – Ан-Науауи. Градините на праведниците. Заветите на пророка Мухаммед. Т. I. София: Главно мюфтийство, 2008. [An-Nauaui. Gradinite na pravednitsite. Zavetite na proroka Muhammed. T. I. Sofia: Glavno myuftiystvo, 2008.]

Ан-Науауи, Градините на праведниците, II – Ан-Науауи. Градините на праведниците. Заветите на пророка Мухаммед. Т. II. София: Главно мюфтийство, 2015. [An-Nauauî. Gradinite na pravednitsite. Zavetite na proroка Muhammed. T. II. Sofia: Glavno myuftiystvo, 2015.]

Мелек Ханъм. В турските хареми... – Мелек Ханъм. 30 години в турските хареми. Одисеята на жената на великия везир Къбръзлъ Мехмед паша. София: Изток-Запад, 2007. [Melek Hanam. 30 godini v turskite haremi. Odiseyata na zhenata na velikia vezir Kabrazla Mehmed pasha. Sofia: Iztok–Zapad, 2007.]

Мъдростта на Ориента... – Мъдростта на Ориента: Бележки от вечността. Старинни пословици и поговорки. София: Пергамент Прес, 2015. [Madrostta na Orienta: Belezhki ot vechnostta. Starinni poslovitsi i pogovorki. Sofiya: Pergament Pres, 2015.]

Теофанов, Ц. 2008 – Цветан Теофанов. Свещен Коран. София: Труд. [Tsvetan Teofanov. Sveshten Koran. Sofia: Trud.]

Публикации

Бибина, Й. 2012 – Йорданка Бибина. Кухня. От кафето до буламача – В: Турците в България. История, традиции, култура. София, 2012, 145–150. [Yordanka Bibina. Kuhnya. Ot kafeto do bulamacha – V: Turtsite v Balgariya. Istoriya, traditsii, kultura. Sofia, 2012, 145–150.]

Бонева, Т. 2016 – Тая Бонева. Дарове и гостоприемство. – Българска етнология, 3, 2016, 412–427. [Tanya Boneva. Darove i gostopriemstvo. – Balgarska etnologia, 3, 2016, 412–427.]

Икономов, Н. 1968 – Николай Икономов. Балканска народна мъдрост. Успоредици на български, сръбски, турски, румънски, гръцки и албански пословици и поговорки. София: Институт за балканистика – БАН. [Nikolay Ikonov. Balkanska narodna madrost. Usporeditsi na balgarski, srabski, turski, rumanski, gratski i albanski poslovitsi i pogovorki. Sofia: Institut za balkanistika – BAN.]

Йезерник, Б. 2013 – Божидар Йезерник. Дивата Европа. Балканите през погледа на западните пътешественици. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. [Bozhidar Yezernik. Divata Evropa. Balkanite prez pogleda na zapadnite pateshestvenitsi. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.]

Лори, Б. 2002 – Бернар Лори. Съдбата на османското наследство. Българската градска култура 1878–1900. София: AMICITIA. [Bernar Lori. Sadbata na osmanskoto nasledstvo. Balgarskata gradska kultura 1878–1900. Sofia: AMICITIA.]

Маринов, В., Димитров, З., Коев, И. 1955 – Васил Маринов, Захари Димитров, Иван Коев. Принос към изучаването на бита и културата на турското население в Североизточна България. – Известия на Етнографския институт с музей, 2, 1955, 95–208. [Vasil Marinov, Zahari Dimitrov, Ivan Koev. Prinos kam izuchavaneto na bita i kulturata na turskoto naselenie v Severoiztochna Balgaria. – Izvestia na Etnografskia institut s muzey, 2, 1955, 95–208.]

Маринов, В. 1956 – Васил Маринов. Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите в Североизточна България. София: ЕИМ–БАН. [Vasil Marinov. Prinos kam izuchavaneto na bita i kulturata na turtsite i gagauzite v Severoiztochna Balgariya. Sofia: EIM–BAN.]

Мос, М. 2001 – Марсел Мос. Дарът. Форма и основание за обмяна в архаичните общества. София: ИК „КХ“. [Marsel Mos. Darat. Forma i osnovanie za obmena v arhaichnite obshtestva. Sofia: IK „KH“.]

Стаменов, М. 2011 – Максим Стаменов. Съдбата на турцизмите в българския език и българската култура. София: Изток–Запад. [Maksim Stamenov. Sadbata na turtsizmite v balgarskia ezik i balgarskata kultura. Sofia: Iztok–Zapad.]

Altunbay, M. 2016 – Müzeyyen Altunbay. Temel bir değer olarak Dede Korkut'ta misafirperverlik ve izzeti ikram. – Akademik bakış dergisi, 56, 2016, 359–371.

Bayrı, М.Н. 1972 – Mehmet Halit Bayrı. Istanbul folkloru. Istanbul: Sirkeci Doğubank İş Hani.

Gancheva, I. 2014 – Iliyana Gancheva. Nutritional hygiene of the Traditional Bulgarian society (the 19th – the first half of 20th century) – In: Standarts of everyday life in the middle ages and in the modern times, Vol. III, Veliko Tarnovo: Faber, 106–113.

Oğuz, B. 1976 – Burhan Oğuz. Türkiye halkının kültür kökenleri. Istanbul: Istanbul Matbaası.

Stirling, P. 1965 – Paul Stirling. Turkish village. London: Weidenfeld and Nicolson.

Интернет базирани източници

Ferdman, R. 2014 – Roberto Ferdman. Where the world's biggest tea drinkers are – <https://qz.com/168690/where-the-worlds-biggest-tea-drinkers-are/> (достъпен: октомври 2018).

Górsel, K. 2012 – Kadri Górsel. S.tir kahve – <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/kadri-gursel/-s—tir-kahve—1551603/> (достъпен: октомври 2018).